

Tóth István János–Ábrahám Árpád

Jövedelemszerkezet és adóteher-megoszlás

Az 1994-es személyi jövedelemadó-bevallások vizsgálata

A szerzők az 1994-es személyi jövedelemadó- (szja-) bevallások elemzése alapján próbálták feltárni a lakosság jövedelmi viszonyait és a kormányzati adópolitika jövedelem-újraelosztó szerepét. Az adóbevallást benyújtók jövedelemszerkezetének és adóteher-megoszlásának főbb jellemzőit igyekeztek statisztikai eszközökkel leírni. A vizsgálatból kiderült, hogy leginkább a tőkejövedelmek és a költségként elszámolt bevételek koncentráálódtak a magasabb jövedelműek körében. Ezzel szemben a vállalkozói jövedelmek viszonylag nagy része a legalacsonyabb jövedelműeknél jelent meg. Mind az ösztönző, mind a kompenzációs jellegű adókedvezmények a magasabb jövedelműek számára voltak legkönnyebben elérhetők. A szerzők a magyar adórendszert progresszívnek találták, azonban az átlagos adókulcs a legfelső percentilis esetében sem haladja meg a 25 százalékot.*

Tanulmányunk a személyi jövedelemadó-bevallást adók mintegy egyszázalékos mintáján a jövedelemszerkezet és az adóteher-megoszlás főbb jellemzőit veszi szemügyre. A jövedelemszerkezetet vizsgálva, elsősorban arra kívántunk választ kapni, hogy a bevallók összjövedelmén belül milyen az egyes jövedelmi típusok szerepe, milyen mértékű jövedelemkoncentráció mutatható ki, és hogyan alakulnak a jövedelemegyenlőtlenségek.¹ Az adóterhek megoszlásának vizsgálatakor figyelmünk középpontjában az átlagos adókulcsok – a lakosság eltérő jövedelmi helyzetű csoportjaira számított – alakulása állt. Kitértünk az adórendszerbe épített kedvezmények megoszlásának, valamint az adóelkerülés lehetőségeinek kihasználása és a jövedelem nagyság közötti összefüggések elemzésére is.²

* E tanulmány korábbi változatát (Tóth I. J. [1995b]) a Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés (Tárki) készítette a Pénzügyminisztérium számára Az államháztartási reform hatása a lakossági jövedelmek elosztására c. kutatási program keretében. A tanulmány több ponton is támaszkodik az Adóteher-megoszlás Magyarországon kutatási témában a szerzők, valamint Kézdí Gábor által készített résztanulmányok eredményeire és módszertani apparátusára. A tanulmányban foglaltak a szerzők saját álláspontját tükrözik.

Ezúton szeretnénk köszönetet mondani Kolosi Tamásnak és Tóth István Györgynek a kutatás során nyújtott segítségért és tanácsaiért, valamint Csaba Lászlónak, Hetényi Istvánnak, Koltay Jenőnek és Semjén Andrásnak a kutatás résztanulmányaihoz fűzött megjegyzéseikért és bírálatáért.

¹ A lakosság jövedelmi viszonyaiban a gazdasági átmenet során bekövetkező változások jellegzeteségeit és a jövedelemegyenlőtlenségek alakulását részletesen feltárták azok a kutatások, amelyek lakossági kérdőíves felvételekre, többségükben a KSH háztartásstatisztikai felvételére és a Magyar háztartáspanel (MHP) adatbázisára támaszkodtak. Lásd többek között Andorka-Harcza [1990], Kolosi-Sik [1992] Förster-Tóth I. Gy. [1993], Bedkovics és szerzőtársai [1994], Tóth I. Gy. [1994], valamint Kolosi és szerzőtársai [1996] tanulmányait.

² Munkánk nem előzmény nélküli. A személyi jövedelemadó bevezetése utáni első tapasztalatokat, az adórendszer jövedelemmegoszlásra gyakorolt hatásait és az adóterhek alakulását behatóan vizsgálta Juhász [1991].

Mint a legtöbb felderítő jellegű vizsgálatban, esetünkben is több forrásból táplálkoznak azok a nehézségek, amelyekbe az elemzés készítése során ütköztünk. Főleg az adatbázisok specifikumai és inkonzisztenciája szabott kemény korlátokat az elemzés és a kapott eredmények értelmezése számára³.

Adatbázisok és fogalmak

Elemzésünkhöz az adatokat túlnyomó részben az APEH SZTADI biztosította, egyrészt az szja-bevallást adó magánszemélyek bevallásainak 0,89 százalékos, másrészt a munkáltatók által beadott bevallások 0,48 százalékos mintájával.⁴ A teljes minta e két almintára összeillesztéséből jött létre, amit aztán az adófizetők összességére súlyoztunk a mintavételi súlyok és a kétfajta adóbevallást adók arányának felhasználásával.

A két almintára alapjául szolgáló nyomtatvány korántsem azonos szerkezetű és tartalmú. Ezek a különbségek nem lennének fontosak az elemzés szempontjából, ha mindkét nyomtatványban megtalálnánk az egymásnak megfeleltethető változókat, illetve változócsoportokat. Azonban nem ez a helyzet. A munkáltatói bevallásokban sokkal kevesebb jövedelemtípus adata szerepel, ráadásul ezeket több esetben olyan csoportosításban közlik, ami lehetetlenné teszi a két nyomtatványon szereplő kategóriák egymásnak való közvetlen megfeleltetését.

Ilyen esetekben a kutató három lehetőség közül választhat: 1. ott, ahol lehet olyan aggregált változókat képezni, amelyek alkalmasak a két részminta összevetésére; 2. ott, ahol ez lehetetlen, vagy eltekint a teljesen meg nem feleltethető változó elemzésétől; 3. vagy valamilyen becslési eljárással megpróbál olyan konzisztens és azonos tartalmú változókat létrehozni, amelyek már alkalmasak az összehasonlításra. Tanulmányunkban mindhárom megoldást alkalmaztuk – azzal a különbséggel, hogy ahol szükséges, közöljük a részadatbázisra vonatkozó számításokat is.

Felvetődhet a kérdés, hogy a lakosság jövedelmeinek mekkora részére ad becslést a fentiek alapján létrehozott adatbázis. Ezt két lépésben határozzuk meg. Viszonylag megbízható adatokkal rendelkezünk a népesség megoszlására abból a szempontból, hogy rendelkezik-e jövedelemmel, illetve ezen belül adóköteles jövedelemmel. Az erre vonatkozó számításaink eredményei láthatók az 1. táblázatban. Becsléseink szerint a magyar lakosság 81,3 százaléka rendelkezik valamilyen jövedelemmel. Közülük 52,5 százaléknak van adóköteles jövedelme is (vagy legalábbis bevall ilyen jövedelmet).

Az 1. táblázatban felsorolt lakossági csoportok közül a lakosság összjövedelmét a 2. és a 3. csoport jövedelmeinek összeadása után kapjuk meg. A következő kérdés az, hogy vajon a lakossági jövedelmek milyen arányát fogják át az adóbevallásban megjelenő (adóköteles) jövedelmek. Ennek megválaszolásához csak közelítő számításokat hívhatunk segítségül. Nem ismerjük ugyanis sem az adóbevallást beadók nem adóköteles jövedelmeinek nagyságát és megoszlását, sem az adóköteles jövedelmet be nem vallók jövedelmi viszonyait.

Az adóbevallásban megjelenő jövedelmek összjövedelmen belüli arányának becslésére az adóbevallásokból nyert adatok és aggregált lakossági jövedelemadatok összevetésével nyílik lehetőség. A lakosság rendelkezésre álló jövedelme 1994-ben a KSH [1995] számí-

³ Az elemzés során előforduló inkonzisztenciákat többnyire nem lehetett orvosolni. Ahol lehetett, ott becsléseket alkalmaztunk, illetve kiegészítő számításokat végeztünk. Ahol az információk elemi szinten rendelkezésünkre álltak – így volt ez természetesen a jövedelemadó-bevallások elemzése során –, ott az elemi tételekből indultunk ki, és az adóbevallás elkészítésének szabályainak megfelelően saját magunk végeztük el az adatok transzformációját (például az adóteher kiszámítását). Így reményeink szerint kiküszöböltük az adózók által elkövetett számítási hibák jelentős részét.

⁴ Az első adatbázis a 9453. számú nyomtatvány főlapjának (önbevallók) sorait, a második pedig a 94K29. nyomtatvány oszlopait (munkáltatók által nyilatkozók) tartalmazta.

1. táblázat

Az szja-bevallást adók aránya az összlakosságon belül 1994-ben

Lakossági csoportok	Létszám (ezer fő)	Arány (százalék)
Összlakosság létszáma*	10 227	100,0
1. Jövedelemmel nem rendelkezők* +	1 911	18,7
2. Szja-köteles jövedelemmel nem rendelkezők**	3 950	38,6
3. Szja-köteles jövedelemmel rendelkezők ⁺⁺	4 366	42,7
3.1. Bevallást adó adóalanyok száma (önbevallók) ⁺⁺	2 189	21,4
3.2. Munkáltatók által elszámolt adóalanyok ⁺⁺	2 177	21,3

* 1994. január 1-jei adat. (KSH [1994].)

+ 15 év alatti népesség.

** A Magyar háztartáspanel 1994-es felvételének adatai alapján becsült érték (Tóth I. Gy. [1994]).⁵⁺⁺ Az APEH SZTADI által rendelkezésünkre bocsátott adatok.

tásai szerint 2915 milliárd forintot tett ki. Becsléseink szerint az adóbevallásban szereplő összes bevallott bevétel aggregált összege 1714,6 milliárd forintra tehető. Mivel ebben az összegben szerepel a személyi jövedelemadókból származó 281,8 milliárd forintnyi bevétel, valamint a 147,9 milliárd forintnyi elszámolt költség, amelyek nem részei a rendelkezésre álló jövedelemnek, ezért az összes bevallott bevételből ezeket a tételeket levonva, 1284,9 milliárd forintnyi jövedelmet kapunk. *E szerint az adóbevallásokban szereplő jövedelemtétel összege a lakosság KSH által nyilvántartott rendelkezésre álló jövedelmeinek mintegy 44 százalékát teszi ki.*

Az eltérés a bevallást adók nem adóköteles (és nem bevallott) jövedelmeiből és a bevallást nem adók, de jövedelemmel rendelkezők jövedelmeinek összegéből tevődik össze. Ez jelentősen korlátozza tanulmányunk hatókörét, hiszen az általunk elemzett jövedelemkategóriák – a dolog természetéből adódóan – *csak az adóköteles jövedelmeket és az adóbevallásokban megjelenő elszámolt költségeket fogják át.* Másrészt az szja-bevallások alapján csak a *bevallott* jövedelmekről nyerhetünk képet. Harmadrészt az általunk felhasznált adatbázisok nem nyújtanak információt sem *az adóbevallást nem adók* jövedelemszerkezetéről, sem jövedelemszintjéről.⁶

Az elemzés során – a helyzet szabta korlátokhoz igazodva – olyan jövedelmi kategóriákat képeztünk és használtunk, amelyek amellet, hogy konzisztensek, lehetőleg közel állnak a közgazdaságtanban használatos fogalmakhoz. Technikai korlátok miatt azonban nem volt mindig lehetséges konzisztens fogalmakkal dolgozni. Az adóbevallások elemzésekor felhasznált adatbázisok (önbevallást beadók és a munkáltatókon keresztül nyilatkozók) az adóbevallási nyomtatványok különbözősége miatt nem minden ponton vetethők össze.

Az adózók összes olyan képződő jövedelmét, amely az egyén rendelkezésre álló jövedelme részének tekinthető, *összes bevallott bevételnek* nevezzük. Ez három összetevőből épül fel: *a) összevont jövedelmek, b) költségként elszámolt bevételek és c) tőke-jövedelmek.*

⁵ A 1. táblázatban szereplő adatok közül a jövedelemmel nem rendelkezők és az szja-köteles jövedelemmel nem rendelkezők számát becsültük. A jövedelem nélküliek csoportját a 16 év alattiak száma alapján határoztuk meg. Tudjuk azonban, hogy az önbevallók között mintegy 0,02 százalékra tehető a 16 év alattiak aránya. Ezek szerepelnek a bevallást adók csoportjában és a 16 év alattiak között is. Ezzel a populációval csökkentve a 18,7 százalékot, ugyanennyivel növekszik az szja-köteles jövedelemmel rendelkezők aránya. Azaz az 1. kategória valamivel kisebb, a 3. kategória pedig valamivel nagyobb a megadottnál.

⁶ E lakossági csoport 1994-es jövedelmi helyzetéről és ennek változásairól nyújt információkat *Kolosi és szerzőtársai* [1996].

Az első csoport tartalmazza a *a1) munkajövedelmeket, a2) a transzferjellegű jövedelmeket, a3) a külföldi jövedelmeket és a4) az egyéb jövedelmeket.*⁷

A munkajövedelem (*a1*) a munkaviszonyból származó jövedelmek összege mellett⁸ (ezeket a továbbiakban *keresetnek* nevezzük) tartalmazza a szellemi alkotások, az egyéb önálló tevékenység (például magánóraadás), az egyéni és társas vállalkozások, a mezőgazdasági kistermelés adókötelesként elszámolt jövedelemtétéleit, azaz azokat a jövedelmeket, amelyeket az adott egyén munkaerejének áruba bocsátásával szerzett. A vállalkozásokból származó jövedelmek itteni szerepeltetése azért tűnt helyesnek, mivel az szja-körbe csak kisebb – általában családi keretben működő – vállalkozások tartoznak, amelyek esetében a vállalkozás mint tőketulajdon kisebb jelentőséggel bír.⁹

A *transzferjellegű jövedelmek (a2)* körébe az adóbevallásokban feltüntetett jövedelemtételek közül a nyugdíjak,¹⁰ a gyermekgondozási segély, az ösztöndíjak és a nyugdíjas termelősövetkezeti tagok tagsági pótléka tartozik. Nem lehetett itt szerepeltetni olyan egyébként transzferjellegű jövedelmeket, mint a munkanélküli-segély, képzési támogatás, gyermeknevelési támogatás, gyermekgondozási díj, amelyek az adóbevallásban az *más jogcímen kapott jövedelmek* rovatban más, nem transzferjellegű jövedelemmel összevontan szerepelnek, és természetesen e kategória nem tartalmazhatja az adóbevallásban meg nem jelenő, nem adóköteles transzfernek számító jövedelmeket.

A transzferjellegű jövedelmek (*a2*) és a külföldi jövedelmek (*a3*) esetében kell szembesülnünk azzal, hogy az általunk használt adatbázisok e ponton lényegesen eltérnek egymástól. A munkáltatók által beadott bevallásokban ugyanis az általunk transzferként számba vett jövedelemtételek mellett egy rovatban (a *kedvezményre jogosító jövedelmek* között) szerepel a külföldi jövedelmeknek az a része is, amely külföldön is adókötelesnek számít (*Munkaviszonyból származó külföldön is adóköteles jövedelem, kettős adóztatást kizáró egyezmény esetén*). A külföldi jövedelmek másik részét ugyanebben az adatbázisban a munkaviszonyból és a társas vállalkozásból származó jövedelmek összegével együtt, egy rovatban találhatjuk.

Igaz ugyan, hogy mind az egész mintában, mind az egyes részmintákban külön-külön a külföldi jövedelmek csak kis arányt képviselnek, de az előbbi eltérésből adódóan a transzfereken belüli tételek, illetve az adóbevallást adók transzferjöveldelmei megoszlásának elemzése *csak az önbevallók esetében* tűnik elfogadhatónak.¹¹

Végül az *egyéb jövedelmek (a4)* között vesszük számításba az ingatlan és ingó vagyontárgyak eladásából származó adóköteles jövedelmeket, a kapott költségtérítések-ből, a devizaellátmányból, a magáncélú személygépkocsi-használatból az adóköteles

⁷ A munkáltatók által beadott bevallások esetében a külföldi jövedelmek összege nem állapítható meg külön, mivel annak egy része a munkajövedelmek, más része pedig a transzferként kapott jövedelmek között szerepel.

⁸ E körbe soroltuk a munkaviszonyból származó jövedelem mellett a végkielégítés, a munkáltató által 1990–1991-ben viselt adóköteles élet-, illetve nyugdíjbiztosítás összegét, valamint a borralaló vagy hálapénz összegét is.

⁹ Fel kell hívnunk az olvasó figyelmét arra, hogy az adóbevallásban a vállalkozói jövedelmekkel rendelkezők többsége az szja-bevallást adó egyéni vállalkozók köréből kerül ki. Ennek megfelelően a vállalkozói jövedelmek túlnyomó többsége egyéni vállalkozásokból származó jövedelmeket takar.

¹⁰ Itt jegyezzük meg, hogy a nyugdíjakat – azokat biztosítási jövedelmeknek tekintve – megfelelőbb lenne a tőkejövedelemnek tekinteni. Nézetünk szerint azonban sem a nyugdíjbiztosítás jelenlegi rendszere, sem a piaci alapon működő nyugdíjbiztosítók marginális szerepe nem teszi indokoltá ezt. A nyugdíjaknak transzferjellegű jövedelmek közötti nyilvántartása mellett szól az is, hogy ezzel nem térünk el a KSH által alkalmazott besorolástól.

¹¹ Ez a korlát a 10 ezer legnagyobb bevételt bevallóból összeillesztett adatbázisban sokkal fontosabb, mint a bevallók összességét képviselő minta esetén. A legnagyobb jövedelműek mintájában ugyanis sokkal nagyobb a külföldi jövedelmek gyakorisága és összjövedelmükön belüli aránya, mint az adózók egészénél. (Tóth I. J. [1995a].)

jövedelem részét, valamint a más jogcímen kapott jövedelmek rovatban szereplő jövedelem összegét.

A második csoport a *költségként elszámolt bevételek (b)*. Ez nem tartalmaz mást, mint azoknak a tételeknek az összegét, amelyekkel az adózó költségként csökkentheti bevételeit, illetve amelyeknek csak bizonyos hányada számít adóköteles jövedelemnek.¹² Ezekben az esetekben az adózó e levonással jut el az adott jövedelemtételnél az adóköteles jövedelem összegéhez. Ez a helyzet például a szellemi alkotásokból, illetve az egyéni vállalkozásból származó bevételek jövedelemtartalmának vagy a devizaellátmány adóköteles jövedelemtartalmának kiszámítása esetén. Ennek a kategóriának a jövedelmek közötti számon tartása vitára adhat okot, hiszen elvileg ezek a tételek az adott tevékenység során felmerült, a tevékenységhez tartozó költségeket jelentik. Azonban feltételezhető, hogy ezeket a lehetőségeket az adófizetők az adófizetés elkerülésére is felhasználják, és ezért ezek a tételek valójában a rendelkezésre álló jövedelmeiket növelik (gondoljunk csak a szellemi alkotások vagy az egyéb önálló tevékenység esetében elszámolt költségekre). Azonban az is nyilvánvaló, hogy ezzel felülbecsüljük a jövedelmet, hiszen olyan tételeket is idesorolunk, amelyek valójában költségek. Ennek a torzításnak a mértékét azonban a probléma jellege miatt nem tudjuk megbecsülni semmilyen rendelkezésre álló adatbázisból.

A harmadik csoport a *tőkejövedelem (c)*. Ez az értékpapírból származó jövedelmeket (*c1*), az ingyenes értékpapír eladásából származó bevételt (*c2*), a vállalkozásból kivont vagyoni értéket (*c3*), az osztalék és az értékpapír kamatát (*c4*), valamint a külföldről származó osztalékot foglalja magában (*c5*). Mivel az adóbevallás külön nem közli, nem tudjuk idesorolni (bár idetartoznának) a vagyontárgy bérbeadásából származó jövedelmeket,¹³ vagy a takarékbetétek kamatait. Látható módon ezek a jövedelmi tételek az egyén megtakarításaihoz és (pénzben vagy értékpapírban tartott) vagyonához kapcsolódó jövedelmek.

Az adófizetőket jövedelmük szempontjából kétféleképpen csoportosíthatjuk. Az egyik a rájuk vonatkozó marginális adókulcs, amit az összevont adóalapjuk határoz meg, míg a másik az összes bevételük alapján elfoglalt helyük a lakosságban. Mi a második megoldást, azaz az adóbevallást adók összes bevételei alapján képzett decilisek (vagy grafikus ábrázolás esetében percentilisek) használatát választottuk, két okból is. Egyrészt a 2. táblázatból látható, hogy az adófizetők adósávok közötti megoszlása meglehetősen egyenetlen, másrészt pedig azok között, akiknek összevont adóalapja nulla, viszonylag sokan (46 százalék) tartoznak a felső öt decilishez. Ennek elsősorban az az oka, hogy az összevont adóalap nem tartalmazza sem a tőkejövedelmeket, sem az elszámolt költségeket, és így azok, akiknek csak ilyen jövedelmük van, ebbe a kategóriába fognak tartozni.

¹² Ennek a változónak a képzése eltért a két összeillesztett adatbázis esetében. Az önbevallók minden olyan tételében, ahol lehetőség volt az adott bevétel csökkentésére, és annak csak egy része számított adóköteles jövedelemnek, a bevétel- és jövedelemtételek különbségeit vettük. A munkáltatók által beadott adóbevallások esetén – mivel ezeknek a struktúrája jelentősen eltér az előzőtől – másként kellett eljárunk. Mivel az itt szereplő egyének nem adtak be önbevallást, ezért a szellemi alkotások, valamint az egyéb önálló tevékenységek esetében az adózók nem végezhettek tételes költségelszámolást. Emiatt esetükben a törvényben előírt 10 százalékos költségátalányt kellett figyelembe vennünk. Ezen a nyomtatványon összevontan szerepel az egyéb önálló jövedelem és a devizaellátmány. Ezért megvizsgáltuk, hogy az önadózók mintájában (ahol külön szerepelnek) mekkora az egymáshoz viszonyított nagyságrendjük, illetve mekkora a devizaellátmány költségátartalma. Arra az eredményre jutottunk, hogy ebben a mintában egyik decilis esetében sem haladja meg a devizaellátmány aránya az egyéb önálló jövedelem 3 százalékát, illetve a devizaellátmány maximális költségátartalma 32 százalék. Ezek alapján nem követhetünk el nagy hibát, ha a 10 százalékos költségátalányt használjuk a két jövedelem összegére.

¹³ Az adóbevallás 9. sorában az *egyéb önálló tevékenységből származó jövedelem* rovatban ez a tétel összevontan kerül számításba például a magánóraadással.

2. táblázat
Bevallók decilisek szerinti megoszlása adósávonként

Decilisek	Adósáv						
	Nulla adóalap	1–110 000 forint	110 001–150 000 forint	150 001–220 000 forint	220 001–380 000 forint	380 001–550 000 forint	550 000 forint felett
1.	38,3	54,9	–	–	–	–	–
2.	7,6	35,8	38,2	–	–	–	–
3.	3,5	1,7	53,7	23,7	–	–	–
4.	4,0	0,9	2,5	51,5	1,1	–	–
5.	0,7	0,6	1,9	17,3	22,2	–	–
6.	6,1	0,3	0,6	3,3	31,3	–	–
7.	4,0	0,3	0,5	1,6	31,3	2,2	–
8.	4,0	0,6	0,5	0,8	9,4	50,2	–
9.	8,3	0,5	0,5	0,7	2,9	41,2	28,9
10.	23,5	1,4	1,6	1,1	1,8	6,4	71,1
N=	16 346	734 305	437 650	774 797	1 281 632	593 146	478 107

A bevallást adók jövedelemszerkezete

A következőkben először azt vizsgáljuk, hogy az egyes jövedelemtípusok milyen súllyal szerepelnek a jövedelemmel rendelkező adóbevallást adók¹⁴ összes bevallott bevételében, majd az összes bevallott bevétel alapján képzett percentilisek között ezek a jövedelemtípusok milyen módon oszlanak meg. Ezek után megvizsgáljuk azt, hogy a bevallók hányféle jövedelemmel rendelkeznek átlagosan, és ezek a jövedelemtípusok milyen gyakorisággal fordulnak elő együtt. Ezek után összehasonlítjuk az egyes jövedelemkombinációkkal rendelkező csoportok átlagos jövedelmeit. Először nézzük meg, hogy az egyes jövedelemtípusok átlaga és aránya miként alakul az összes bevallott bevételben!

A bevallott jövedelmeken belül messze a munkajövedelmek, illetve ezen belül a keresetek játsszák a legnagyobb szerepet (lásd a 3. táblázatot). A költségként elszámolt bevételek és a tőkejövedelmek súlya az összes bevallott bevételen belül mindössze 11 százalékra tehető. A tőkejövedelem alacsony aránya és az ilyen jövedelemben részesülők kis száma arra utal, hogy kevés olyan adófizető van, aki képes megtakarítani és/vagy akkora vagyonnal rendelkezik, amely lehetővé teszi számára, hogy befektessen. A megközelítőleg 148 milliárd forintra becsülhető elszámolt költség viszont arra utal, hogy ez az adóelkerülési mód jelentős adómegtakarítást tesz lehetővé a lakosság számára. A legmagasabb átlagos értékkel a külföldi jövedelmek rendelkeznek, viszont relatíve kevés adófizetőnek (5755 főnek) van ilyen jövedelme, és ennek a jövedelemfajtának alacsony a részesedése (0,2 százalék) az összes bevallott bevételen belül.

Ha a szórásokat vizsgáljuk meg, akkor azt láthatjuk, hogy a legnagyobb relatív szórása a tőkejövedelmeknek és az elszámolt költségeknek van, ami arra utal, hogy ezeknek a jövedelemtípusoknak az esetében tapasztalhatók a legnagyobb egyenlőtlenségek. Szintén nagy a relatív szórása a vállalkozói jövedelmeknek és az önálló jövedelmeknek is.

¹⁴ A mintánkban szereplők mintegy 1,2 százaléka adott ugyan be adóbevallást, de abban semmilyen jövedelmet nem tüntetett fel. Ezekről az esetekről a továbbiakban eltekintünk.

3. táblázat
Egyes jövedelemtípusok statisztikái*

Jövedelemtípus	Átlag (ezer forint)	Szórás (ezer forint)	Összege (milliárd forint)	Aránya (százalék)	N (ezer fő)
Keresetek (1)	349,8	341,5	1264,4	73,7	3615
Vállalkozói jövedelmek (2)	114,0	278,3	51,6	3,0	452
Kistermelés (3)	57,6	62,2	0,8	0,0	14
Önálló tevékenység (4)	94,3	214,6	68,6	4,0	728
Munkajövedelem (5)=(1)+(2)+(3)+(4)	374,5	262,4	1385,4	80,8	4050
Transzferek (6)	137,2	98,5	87,6	5,1	639
Külföldi jövedelem (7)	732,8	549,1	4,2	0,2	6
Egyéb jövedelmek (8)	51,5	74,9	50,2	2,9	973
Összevont jövedelmek (9)=(5)+(6)+(7)+(8)	354,9	371,1	1527,4	89,1	4303
Költségként elszámolt bevétel (10)	173,3	828,7	147,9	8,6	853
Tőkejövedelem (11)	147,7	624,8	39,3	2,3	266
Összes bevallott bevétel (12)=(9)+(10)+(11)	397,3	581,1	1714,6	100,0	4316

*A táblázat azokra vonatkozik, akik részesülnek az adott jövedelemtípusból.

Az egyes decilisekbe tartozók *átlagos bevételeinek összehasonlítása szerint mintegy harmincszoros különbség mutatható ki a legfelső és a legalsó decilisbe tartozók bevételei között*¹⁵ (lásd a 4. táblázatot). A felső decilis esetében tapasztalható nagy szórás arra utal, hogy ebben a decilisben a jövedelmek nagyon nagy mértékben széthúzódnak.¹⁶ Ugyanerre utal az is, hogy mindössze a felső három decilis jövedelemátlaga haladja meg a teljes populáció átlagát. Ezért mindenképpen érdemes megvizsgálnunk azt, hogy mennyire koncentrált az összes bevétel, illetve fontosabb alkotóelemei.

A fontosabb jövedelemfajták Lorenz-görbéi láthatók az 1. ábrán. (A Függelék F1. táblázatában láthatjuk a decilisek részesedését az adott kategóriából és a koncentráció Gini-koefficiensét). Eredményeink szerint *legkevésbé a transzferek és az összevont jövedelmek, míg leginkább a tőkejövedelmek és az elszámolt költségek koncentráltak*.¹⁷ E két utóbbi jövedelemfajta esetében a felső két decilisbe tartozók birtokolják az összes jövedelem mintegy 90 százalékát. E jövedelmek ilyen erős koncentrátsága azt is jelenti, hogy

¹⁵ Ha az adóköteles nettó jövedelmek alapján számítjuk a legmagasabb és a legalacsonyabb jövedelmi decilisbe tartozók átlagos jövedelmeinek arányát, akkor mintegy 17-szeres különbséget kapunk. *Ezek szerint az adórendszer jelentős mértékben csökkenti a lakosság jövedelemegyenlőtlenségeit*. Azt előrebocsátva, hogy az MHP azonos jövedelemkategória esetén (adóköteles nettó jövedelmek) az adóbevallásoknál jóval nagyobb jövedelemegyenlőtlenségeket mutat ki, ez a hatás ott is tetten érhető, ha ekvivalens jövedelemmel számolva a háztartások összes jövedelmei (beleértve a társadalmi jövedelmeket) és a piaci jövedelmei alapján meghatározott jövedelmi különbségeket vetjük össze. A háztartások összes jövedelmeinél a legfelső és legalsó jövedelmi decilis között mintegy hétszeres, a piaci jövedelmeket figyelembe véve mintegy 22 szeres különbség mutatható ki. Lásd Tóth I. Gy. [1994].

¹⁶ A tizedik decilisben a becsült legalacsonyabb bevétel 740 ezer forintra, a legmagasabb pedig 40 millió forintra tehető.

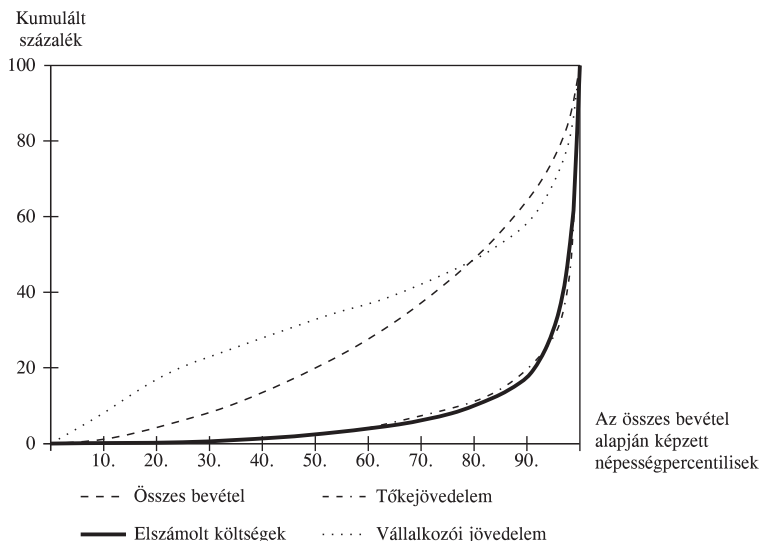
¹⁷ A tőkejövedelmek erős koncentrációjával megegyező jelenségre lehetünk figyelmesek, ha a megtakarítások megoszlását és koncentrátságát vizsgáljuk az MHP 1995-ös felvételének adatai alapján. Ekkor azt látjuk, hogy 1994-ben a legmagasabb jövedelműek több mint 80 százaléka rendelkezik megtakarítással, míg a legalacsonyabb jövedelműeknek csupán 18 százaléka, és az összes megtakarítás több mint 60 százaléka a felső jövedelmi ötöd kezében összpontosul. Lásd Nagy-Szép [1996] és Tóth I. J. [1996].

4. táblázat
Összes bevallott bevétel statisztikai bevételi decilisenként
(forint)

Decilisek	Átlag	Medián	Szórás	Decilis átlaga/ teljes átlag
1.	49 202	52 500	29 272	0,12
2.	113 698	114 200	12 072	0,29
3.	159 564	159 767	14 188	0,40
4.	207 073	206 976	14 273	0,52
5.	256 917	256 670	14 985	0,65
6.	311 389	310 928	17 002	0,78
7.	375 386	374 549	20 299	0,94
8.	462 086	460 585	31 073	1,16
9.	612 991	604 244	62 112	1,54
10.	1 424 337	1 056 508	1 393 460	3,59
Bevallók összesen	397 269	283 101	581 053	1,00

Magyarországon rendkívül szűk réteg rendelkezik olyan tőkével, amelyet be tud fektetni értékpapírokba, illetve vállalkozásokba.¹⁸ Az elszámolt költségek koncentráltasága arra utal, hogy kedvező adózású tőkejövedelmek mellett ezt az adóelkerülési módot is a magasabb jövedelműek tudják a legnagyobb mértékben alkalmazni. Mivel a keresetek teszik ki az összes bevétel legnagyobb részét, ezért ezek a tételek együtt mozognak.

1. ábra
Főbb jövedelemtípusok koncentrációja (Lorenz-görbék)

¹⁸ Az MHP 1995-ös felvételének elemzése arra utal, hogy a felső ötödbe tartozók jövedelmi pozíciója, fogyasztási és megtakarítási magatartása karakterisztikusan eltér a lakosság többi részétől. Miközben körükben a jövedelmek növekedésével a fogyasztás mellett a megtakarításállomány az átlagost meghaladóan reálértékben is nőtt, addig a lakosság többsége többletjövedelmét nagyjából azonos mértékű cikkek fogyasztására költi. Lásd Tóth I. J. [1996].

Figyelemre méltó, hogy a vállalkozói jövedelmek sokkal kevésbé koncentráltak a fenti jövedelmeknél. A vállalkozói jövedelmeknek viszonylag nagy része (mintegy 17 százaléka) kerül a legalsó két decilishez. Ez a szám azért is figyelemre méltó, mert a többi jövedelemtétel közül a transferek kivételével egy tétel esetében sem éri el az 5 százalékot az alsó két decilis részesedése (lásd az *F1. táblázatot*).

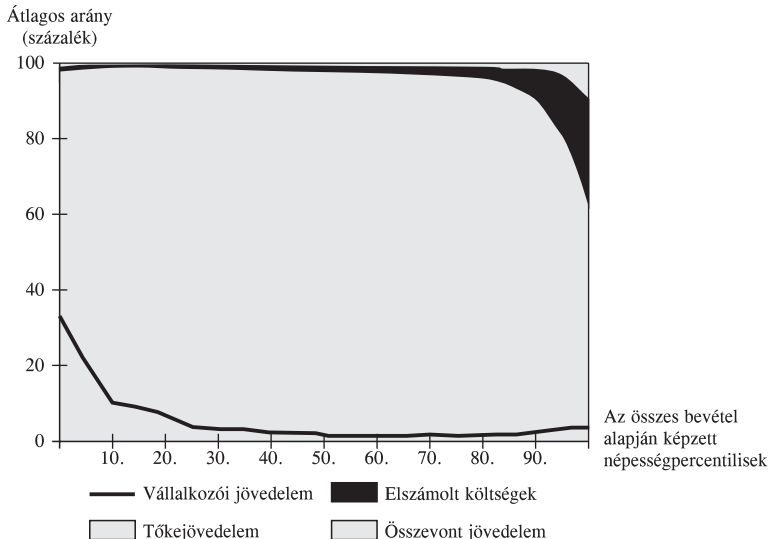
Az egyes jövedelemtételek más-más súllyal jelentkeznek a bevallók bevétel szerinti jövedelmi deciliseiben. Szembetűnő eltérést az alsó és a felső két decilis jövedelemösszetétele mutat az átlagostól (lásd a *2. ábrát* és a *Függelék F2. táblázatát*). Az alsó jövedelmi decilisbe tartozók körében szembetűnően magas a vállalkozásból származó és az egyéb jövedelmek aránya (19 százalék és 20 százalék), miközben elenyésző – amint azt már korábban láttuk – az elszámolt költségek és tőkejövedelmek¹⁹ szerepe.

Ennek a meglepő ténynek az értelmezéséhez látni kell, hogy a bevallásban megjelenő vállalkozói kör csak a vállalkozók kevesebb mint felét fogja át. 1994 decemberében 778 ezer egyéni vállalkozó mellett közel 220 ezerre tehető az egyéb vállalkozási formában működő gazdasági szervezetek (például kft., rt., bt. stb.) száma.²⁰ A bevallásokban pedig csupán az egyéni vállalkozók 58 százaléka szerepel. Ha hozzávesszük ehhez azokat is, akik osztalékjellegű jövedelemmel is rendelkeztek, akkor arányuk mindössze 9,5 százalékkal, 495 ezer főre nő.

Az szja-bevallások alapján ezek szerint nem kaphatunk képet sem a teljes vállalkozói kör jövedelmeiről, sem pedig adójának, illetve átlagos adóterhének mértékéről. Csupán a többségében kisebb árbevétellel rendelkező egyéni vállalkozói körrel, azon belül is a többségében kisebb forgalmú vállalkozókról nyerhetünk információkat. Nem tudjuk ugyanis elkülöníteni a társaságokban képződő munkajövedelmek és az ezekhez kapcsolódó adók között a vállalkozásokat vezető jövedelmeit és adóját.

2. ábra

Főbb jövedelemtípusok aránya az összes bevételben percentilisenként

¹⁹ A tőkejövedelmek aránya nem itt, hanem a második decilisenél a legalacsonyabb. A legalsó bevételi decilis bevételeiben szereplő tőkejövedelmek mögött alacsony tőkejövedelemmel bíró és más bevételi forrással nem rendelkező adózók állnak.

²⁰ Adatok forrása: Statisztikai Havi Közlemények. 1995. 8. 119. o.

Mindezt előrebocsátva, érdemesnek látszik a bevallásokban megjelenő vállalkozói kör jövedelmeinek és adóterhének vizsgálatára külön is kitérni.

Abban, hogy a vállalkozói jövedelmek nem tartoznak a legkoncentráltabbak közé (Gini-koefficiens értéke = 0,66), valamint a vállalkozói jövedelmeknek az alsó decilis körében való nagyobb súlyában az is szerepet játszik, hogy *több* – rendszerint kisebb árbevételű – *egyéni vállalkozás működésének egyetlen értelme az adókötelezettség-csökkentés legális lehetőségeinek kihasználása*. Ilyen esetben a bevételi decilis kiszámításakor figyelembe vesszük az elszámolt költségeket, de értelemszerűen nem jelenik meg vállalkozói jövedelem. A *Függelék F1. táblázatából* az is kitűnik, hogy a legalsó decilis birtokolja az összes vállalkozói jövedelem mintegy 8 százalékát, a kereseteknek viszont kevesebb mint 1 százalékát. *Ebből arra következtethetünk, hogy ebben a populációban többségben vannak az olyan kis forgalmat bonyolító vállalkozók, akiknek ez az egyetlen jövedelemforrásuk*. Ekkora jövedelem mellett az esetek többségében nyilván nem a schumpeteri értelemben vett vállalkozásról lehet szó.²¹ Ebben az esetben a „vállalkozás” fenntartása jobbra egy célra irányulhat: a vállalkozás mint jogi és elszámolási forma adta adózási preferenciák kihasználása, az adó elkerülése. Ezekkel a legálisan adott lehetőségekkel – az adóelkerülés alkalmazásával – azonban minden gazdasági aktor élhet, és él is. Ezeket a pszeudovállalkozásokat nem lehet pontosan elhatárolni a valódiaktól, már csak azért sem, mert a vállalkozóvá válás a vállalkozás célrendszerét meghatározó szubjektív döntések függvénye, és nem könyvviteli vagy az adózás rendszerében értelmezhető kategória.

Vajon mi húzódik meg a mögött, hogy *az alsó bevételi decilisbe tartozók jövedelmén belül a legmagasabb a vállalkozói jövedelmek súlya* (19 százalék)? Vajon itt tényleg arról van-e szó, hogy a vállalkozási jövedelemmel rendelkezők más forrásokon keresztül (például költségként elszámolt bevétel, keresetek, illetve önálló jövedelem) jutnak jövedelemhez, és így összes jövedelmük nem is olyan alacsony? Ha igen, akkor állíthatjuk, hogy a vállalkozás elsősorban adóelkerülési célt szolgál, mivel más rendszeres jövedelem (például keresetek) mellett a kiegészítő jövedelmek egy bizonyos részét – a kedvezőbb adózási feltételeket kihasználva – a vállalkozási formán „keresztül folytatnak át”. Ebben az esetben inkább pszeudovállalkozásokról beszélhetünk, hiszen a vállalkozási formán kívül semmi azonosság sincs a klasszikus értelemben vett vállalkozásokkal.

Az adatok részletesebb vizsgálata azonban arra mutat, hogy a fenti feltételezés nem állja meg a helyét. Ehhez az első decilis körében megvizsgáltuk az egyes jövedelemfajták megoszlását és az egyes jövedelmek átlagos nagysága közötti különbségeket a decilis két csoportja (vállalkozói jövedelemmel rendelkezők, illetve ezzel nem rendelkezők) körében. Eredményül azt kaptuk, hogy a keresetek jóval kisebb átlagos értéket érnek el a vállalkozói formából is jövedelemhez jutók körében (2784 forint átlagosan), mint a „nem vállalkozók” körében (átlagosan 30 757 forint). A fenti csoportosítás a keresetek átlagára szignifikáns, és jelentékeny hatással bír ($\eta = 0,4208$). Ha a tőkejövedelmekhez való hozzájutást nézzük, akkor azt látjuk, hogy ez egyáltalán nem szerepel a „vállalkozók” körében. A költségként elszámolt bevétel átlagos értéke ugyan magasabb, mint az átlag (512 forint szemben 352 forinttal), de a különbség nem szignifikáns. Várakozásainkkal ellentétben az önálló jövedelemhez való hozzájutás átlagos nagysága a „nem vállalkozók” körében magasabb. E jövedelemtétel átlagos összege 2016 forint ennél a csoportnál, szemben a „vállalkozók” 624 forintjával, de ez az eltérés sem szignifikáns. Sőt, ha az összes bevétel átlagos értékeit nézzük, akkor a „nem vállalkozók” bevételei magasabbak (52 539 forint) a „vállalkozókénál” (40 786).

²¹ Schumpeter [1980] a termelési eszközök új kombinációinak megvalósítását tekinti „vállalkozásnak”, azokat a gazdasági alanyokat pedig, akik az új kombinációk létrehozásán és megvalósításán munkálkodnak, „vállalkozóknak”.

Ezek szerint a „vállalkozók” és a „nem vállalkozók” közötti jövedelmkülönbségek nagyrészt a keresetek különbségeiből fakadnak. A „vállalkozók” köréhez nem azok tartoznak, akik több jövedelemfajta közötti átváltással kerülnek el az adózást, hanem azok, akiknek a *vállalkozói formán keresztül kapott jövedelmeiken kívül nincs más jövedelemforrásuk*. Természetesen nem állítjuk ezzel azt, hogy ezek a jövedelmek megegyeznek a bevallott jövedelmeik összegével. Amellett, hogy jelentős részük a kényszervállalkozók közé sorolható, valószínű az is, hogy körükben magas az eltitkolt jövedelmhányad aránya.²² De ha a bevallott jövedelem háromszorosára becsüljük is a vállalkozási jövedelemmel rendelkezők tényleges jövedelmeinek nagyságát, akkor sem éri el az így meghatározott átlagos jövedelem az évi 350 ezer forintot. Eszerint az alsó kvintilisbe tartozó vállalkozási jövedelemmel rendelkezők tényleges jövedelme az adócsalás magas mértékével számolva sem haladhatja meg a bevallók bevallott jövedelmének átlagát.

Az egyes jövedelemtípusok megoszlásánál látható másik, már korábban is érintett jellegzetesség a felső bevételi decilis bevételein belül a tőkejövedelmek és költségként elszámolt bevételek, valamint az önálló tevékenységbe sorolt jövedelmek (ezek mögött legnagyobb részben a szellemi alkotások jövedelmei húzódnak meg) átlagost messze felülmúló (összességében 31,6 százalékos) aránya. Ez a szám is arra utal, *hogy a felső jövedelmi decilis jövedelmi szerkezete karakterisztikusan eltér a lakosság többségétől*.

Vizsgáljuk meg ezek után az egyes aggregált jövedelemtípusokhoz való hozzájárulás jellemzőit! A számítások során 1. a munkajövedelmek mellett 2. a transzfereket, 3. az egyéb jövedelmeket, 4. a tőkejövedelmeket és 5. a költségként elszámolt bevételeket vettük figyelembe – mint aggregált jövedelemfajtaikat. Az eredmények szerint a mintába tartozók közel felének (44 százalék) legalább kétféle, 11 százaléknak pedig legalább háromféle jövedelme van.²³

Ha jövedelemforrások száma szerint megnézzük a bevallott összes bevétel átlagos nagyságát, akkor azt láthatjuk, *hogy a jövedelemforrások számának növekedésével a bevallott bevétel összege is emelkedik*.²⁴ A legnagyobb átlagos bevallott bevételt azok érik el, akik négy- vagy ötféle jövedelemmel rendelkeznek (1134 ezer forint). Ez az összeg mintegy háromszorosa az egy jövedelemforrással bírók átlagos bevallott bevételének (lásd az 5. táblázatot).

5. táblázat

Az összes bevallott bevétel a jövedelemforrások száma szerint

Jövedelemforrások száma	Átlag (ezer forint)	Szórás (ezer forint)	Összes bevétel megoszlása (százalék)	Adóbevallók megoszlása (százalék)
Egy	319,6	411,6	44,8	55,7
Kettő	422,6	546,7	34,9	32,8
Három	637,3	826,3	15,9	9,9
Négy vagy öt	1134,7	1960,1	4,3	1,5

²² Erre engednek következtetni mind a vállalkozók körében, mind az egyéni vállalkozók többségének szolgáltatásait vásárló fogyasztók körében végzett empirikus elemzések eredményei is. Lásd *Semjén-Tóth* [1995] és *Bóc és szerzőtársai* [1996].

²³ A több jövedelemforrás egyidejű léte egy-egy bevalló esetében még néhány éve nem lehetett ilyen elterjedt jelenség. Erre utal az önbevallást adók és a munkáltatókon keresztül nyilatkozóak arányában bekövetkezett arányeltolódás az előbbieik javára. Míg például 1991-ben az önbevallók aránya csak 36 százalék volt, addig 1994-ben az adóköteles jövedelemmel rendelkezők már több mint fele önmaga vallotta be jövedelmeit. Lásd *Kézdi* [1996].

²⁴ A két tényező között közepesen erős kapcsolat mutatható ki (η értéke 0,2284). A jövedelmek szintje és a jövedelemforrások száma közötti összefüggés a bevallott bevétel mindhárom fő komponensére érvényes, de a kapcsolat gyengébb, mint az itt tapasztaltak.

Vizsgálni kívántuk azt, hogy a különböző jövedelemtípussal, illetve azok kombinációival rendelkezők átlagos jövedelmei között milyen különbségek mutathatók ki. Ehhez az egyes jövedelemtípusok kombinációja alapján a mintán belül különböző jövedelemtulajdonosi csoportokat képeztünk. (A *Függelék F3. táblázatában* az általunk definiált jövedelemtulajdonosi csoportok jövedelmeinek statisztikái láthatók.)

Eredményeink szerint a bevallók mintegy 52 százalékának csak munkajövedelme van.²⁵ A munkajövedelmen belül kizárólag keresettel rendelkezők aránya a bevallók egészében 50 százalékot tesz ki. A bevallókon belül csak az egyetlen (nem munka jellegű) jövedelemfajtaival rendelkezők aránya elhanyagolható. A több jövedelemmel rendelkezők között a munkajövedelemmel és a költségként elszámolt bevétellel, valamint a munkajövedelem mellett egyéb jövedelmekkel is rendelkezők tesznek ki nagyobb arányt.

Legnagyobb az átlagos bevallott bevétel azok esetében (lásd az *F3. táblázatot*), akik csak költségként elszámolt bevétellel és azokéban, akik a munkajövedelmek mellett az utóbbival és tőkejövedelemmel is rendelkeztek.²⁶ Őket azok követik, akik jövedelme legalább négy jövedelemforrásból származik, vagyis a munkajövedelem, a tőkejövedelem, a költségként elszámolt bevétel és a transzferek kombinációi mellett egyéb jövedelmekkel is rendelkeztek. A csoportok között a legalacsonyabb átlagos bevétel azok körében volt, ahol sem az egyéb jövedelmeket, sem a transzfereket nem egészítette ki más jövedelmi forrás. Az összes bevallott bevétel tömegén belül a legnagyobb arányt a munkajövedelemmel és e mellett még költségként elszámolt bevételekkel rendelkezők (43 százalék és 24 százalék) bevételei jelentik.

Az adókedvezmények mértéke és megoszlása

Az adótörvény több olyan kedvezményre ad lehetőséget, amelyek az adófizetők adóterheinek csökkenését eredményezik. A következőekben a kedvezmények aggregált összegének nagyságát, egyes jövedelmi csoportok közötti eloszlását és a kedvezményeknek az összes bevallott bevételekhez viszonyított arányát vizsgáljuk. Ennek során kitérünk a kedvezmények két fajtájának (ösztönzők és kompenzációk) megoszlásának bevételi decilisenkénti különbségeire is.

A kedvezményeket az adórendszer két csoportba sorolja: 1. adóalap-csökkentő tételek; 2. adócsökkentő tételek.

Az első csoportba soroljuk a önbevallók által használt nyomtatványban szereplő *összjövedelmet csökkentő tételek* főösszegét és munkáltatókon keresztül nyilatkozatot adók nyomtatványában az ennek megfelelő oszlopot, a másodikba pedig az *adót csökkentő tételek* összegét és az *összes adóból való levonást* tartalmazó tételt. Ezek után meghatározhatjuk a két kedvezménytípus összegét, ha az adóalap-csökkentő tételek miatti adókedvezményt hozzáadjuk az adóból való levonások összegéhez.²⁷ Azaz :

$$SADOKEDV = ADOKEDV + (BADO - NADO),$$

ahol *SADOKEDV*: az elszámolt adókedvezmények összege;

²⁵ Ez az arány, illetve a munkajövedelmek szerepe az összes jövedelmen belül csökkent a személyi adó rendszerének bevezetése (1988) óta, amikor is az adózók túlnyomó többségének főleg munkajövedelmei voltak. Lásd *Juhász* [1991] és *Kézdí* [1996]. Másfelől részben a munkanélküliség növekedése következtében csökkent a keresetekkel rendelkező háztartások aránya is. Lásd *Förster-Tóth* [1993].

²⁶ A legnagyobb bevételt bevallók csoportjában ellenben azok átlagos bevételei a legmagasabbak, akiket egyik csoportba sem soroltunk be. Legtöbbjüknek külföldről származó jövedelme és munkajövedelme egyaránt volt (86 százalék és 92 százalék), és 40 százalék körülü közöttük azok aránya, akik tőkejövedelemmel és elszámolt költségekkel is rendelkeznek. Lásd *Tóth I. J.* [1995a].

²⁷ A továbbiakban e két tétel összegét nevezzük adókedvezményeknek.

ADOKEDV: az adócsökkentő tételek összege;

BADO: az adóalap-csökkentő kedvezmények figyelembevétele nélkül az összevont jövedelmet terhelő adót jelenti;

NADO: az adóalap-csökkentő kedvezmények figyelembevételével számított, összevont jövedelmet terhelő adó;

Az adókötelezettség összegét a következők szerint írhatjuk fel:

$$SADOKOT = BADO + TOKEADO - ADOKEDV - (BADO - NADO)$$

vagy:

$$SADOKOT = NADO + TOKEADO - ADOKEDV,$$

ahol *SADOKOT*: az összes adófizetési kötelezettség;

TOKEADO: a tőkejövedelmek után fizetendő adó.

Az adókedvezmények összegét elosztva az összes bevallott bevétellel, az összes bevétel adókedvezmény-tartalmát mutató jelzőszámhoz jutunk. Ennek értéke jól jellemzi azt, hogy a különböző jövedelmi csoportok jövedelmeik mekkora arányát képesek adókedvezményként elszámolni, illetve hogy a kormányzati adókiadások²⁸ eme komponensei hogyan oszlanak meg a lakosság egyes jövedelmi csoportjai között.

$$KEDVRAT1 = SADOKEDV/OSSZESBV$$

E mutató értéke függ az egyén által realizálható adókedvezmények összegétől, de függ az összes bevétel nagysága mellett annak összetételétől is. Emellett képezhető a kedvezményeknek az összes bruttó adóhoz²⁹ viszonyított arányát mutató változó is. Ezt nevezük adókedvezmény-rátának (*KEDVRAT2*), ami azt mutatja, hogy az adózók adókedvezmények nélküli helyzethez képest megállapított adó mekkora arányát realizálják adókedvezményként.

$$KEDVRAT2 = SADOKEDV/(SADOKEDV + SADOKOT),$$

ahol $0 \leq KEDVRAT2 \leq 1$.

A számítások során elemi adatokból határoztuk meg mind a fizetendő adó, mind a bruttó, mind a nettó adó mértékét.³⁰

Becsléseink szerint az személyi jövedelemadó rendszerében megjelenő adókiadások (*SADOKEDV*) összege 1994-ben 96,5 milliárd forintra rúgott.³¹ Ez az eredmény mindenképpen figyelemre méltó, ha az adórendszerben realizált kedvezményeket olyan költség-

²⁸ Az adókiadások körébe az adórendszerben megjelenő kedvezményeket és könnyítéseket soroljuk. Ezek egy részét a költségvetési gondoskodás részeinek, a szociálpolitikai célok adórendszeren keresztül történő megvalósítását szolgáló eszközöknek, más részét pedig bizonyos kormányzati megfontolásból preferált piaci döntések (például befektetések) ösztönzőinek lehet tekinteni. A kedvezményezettnek számára pénzügyi szempontból egyforma, ha készpénzben vagy adókedvezmények formájában kapják a támogatást. Lásd *Pond* [1993] 176–191.o.

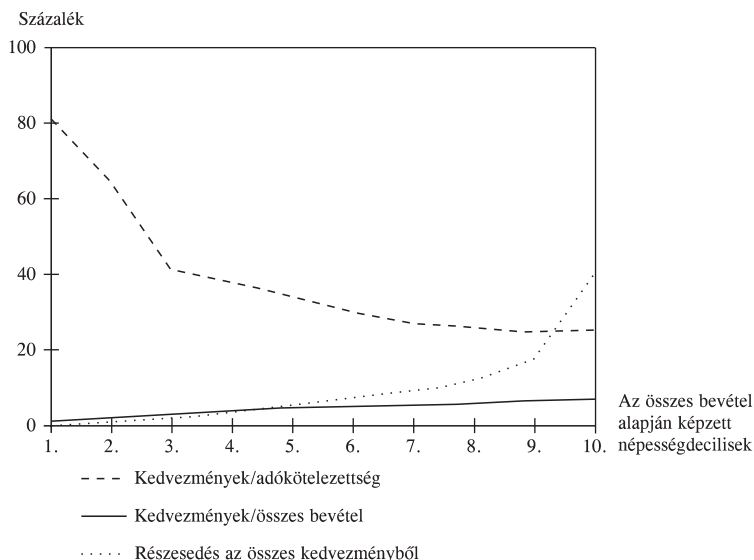
²⁹ Bruttó adónak nevezzük azt a számított adómennyiséget, amit akkor kapnánk, ha nem lenne semmilyen kedvezmény.

³⁰ Az elemi adatokból megállapított adófizetési kötelezettség nem feltétlenül egyezik meg az adófizető által bevallottal. Például 258 esetben az önbevallást készítő almintájában az adófizetést összegző sorba – nyilván figyelmetlenségéből – nem írtak be semmilyen adatot, holott volt adóköteles jövedelmük.

³¹ A 10 ezer legnagyobb bevételt bevallók csoportjában a kedvezmények összege átlagosan 318,7 ezer forint, ami közel tizenötöszöröse a bevallást adóknál kapott összegnek (22,4 ezer forint). A bevallott összes bevételen belüli arány ott azonban némileg alacsonyabb (4,6 százalék) a teljes sokasághoz képest (5,6 százaléknál). (*Tóth I. J.* [1995a].)

3. ábra

Kedvezmények decilisenkénti megoszlása és átlagos aránya az adott decilis összes bevételében, illetve adóterhében

vetési kiadásként értelmezzük, amelyek egyenértékűek bizonyos lakossági csoportok számára nyújtott pénzbeli juttatással.³²

Ha a 3. ábrára tekintünk, akkor képet kaphatunk arról, hogy melyik jövedelmi decilis számára elérhetőbb a költségvetési juttatások e burkolt formája. *Eredményül azt kapjuk, hogy a jövedelem emelkedésével együtt nő a realizált adókedvezmény összege is* (lásd a Függelék F4. táblázatát). Az összes adókedvezmény 58 százalékát a felső két decilisbe tartozók kapják, és a felső öt deciliszhez jut a kedvezmények 87 százaléka.³³

Erős összefüggés mutatkozik a bevallott összes bevétel és a realizált adókedvezmény mértéke (KEDVRATI) között (a korrelációs együttható 0,55). Emellett a kedvezményhez való hozzájárulás átlagos mértéke gyorsabban nő a bevallott bevételek növekedésénél (lásd a Függelék F4. táblázatát): a felső decilisek bevételeikhez viszonyítva magasabb arányban jutnak hozzájuk, mint az alacsonyabb bevétellel rendelkezők. Ugyanez látható a 3. ábrán is. Ez arra utal, hogy a leggazdagabbak rendelkeznek leginkább olyan típusú jövedelmekkel, amelyek esetében kedvezmények számolhatóak el.

Ha az adókedvezmények összegét az összes kedvezmények nélkül kivethető adóhoz hasonlítjuk, akkor a fenti megállapítással szemben azt kapjuk, hogy *ez az arány fokozatosan csökken a bevétel emelkedésével* (a korrelációs együttható értéke -0,15). A két alsó jövedelmi decilisenél eléri a 65–80 százalékot, tehát itt a kedvezmények nagymértékben csökkentik a befizetendő adó mértékét, de a legfelső decilis esetében is meghaladja a

³² Magyarországon is érvényes az, amit Pond ír az adókiadásokkal kapcsolatban, szembeállítva azokat a költségvetésben megjelenő többi tétellel: „Az ok, ami miatt az adókiadások ilyen kiemelt figyelmet érdemelnek az, hogy gyakorlatilag mind bevezetésük, mind alkalmazásuk mentes a költségvetési ellenőrzés alól. ... Ráadásul, ha egy adókiadást egyszer bevezetnek, az egyre inkább egy olyan elkötelezettséget fog jelenteni, amelyet a politikusok csak kevéssé képesek ellenőrizni (befolyásolni).” (Pond [1993] 188.o.)

³³ A kedvezmények koncentrátságát jól jellemzi, hogy a bevallást adók 0,23 százalékát képviselő felső tízezer jutott ennek az összegnek a 3,3 százalékához (3,2 milliárd forint). Hozzá kell tennünk ehhez, hogy az adókiadások még ezen a csoporton belül is a magasabb jövedelemmel rendelkezők számára elérhetőbbek.

20 százalékot, ami elég jelentős, ha az itt képződő viszonylag magas adóösszeget is figyelembe vesszük. A negatív kapcsolat az összes bevétellel az adórendszer progresszivitásának tudható be. Az azonban mindenképpen érdekes, hogy a legfelső decilisek esetében sem csökken ez az arány 25 százalék alá, azaz még a legnagyobb jövedelműek is átlagosan háromnegyedére tudják csökkenteni az adókötelezettségüket ezzel a legális módszerrel.

Nézzük meg ezek után a kedvezményeken belüli tételek megoszlását! Ezt a kérdést csak az önbevallók mintáján tudjuk vizsgálni, mivel csak ebben az adatszabályban szerepelnek tételre az adócsökkentő tételek. A kedvezmények két csoportját, a jövedelemcsökkentő – az adóalap-csökkentő és az adócsökkentő – tételeket ebben az esetben külön vizsgáltuk. Mindkét esetben az egyes tételeket két kategóriába osztottuk aszerint, hogy a kedvezmény valamilyen gazdasági *ösztönzőként* funkcionál, vagy a társadalmi méltányosság érvényre juttatása érdekében *kompenzációként* szolgál inkább.

A jövedelemcsökkentő tételek közül *ösztönzőnek* tekintettük a lakáscélú hiteltörlesztésre befizetett összeget, a mezőgazdasági kistermelők és a szellemi alkotások kedvezményét, a belföldi alapítványokra fordított összeget, a munkavállalói nyugdíjalaphoz, valamint a befektetésekhez kapcsolódó kedvezményt. A többi jövedelemcsökkentő lehetőséget a *kompenzációk* körébe soroltunk.

A jövedelemcsökkentő tételeken belül messze a *befektetési kedvezmény* játssza a legnagyobb szerepet: *több mint felét teszi ki az összes ide sorolt tétel összegének. Ennek átlagos értéke a legmagasabb, ami együtt jár azzal, hogy az önbevallók csak kis aránya (12,8 százalék) tud egyáltalán befektetési kedvezményt elszámolni* (lásd a Függelék F5. táblázatát).

A jövedelemcsökkentő tételek között a másik jelentős tétel a kompenzációként értelmezett nyugdíj- és egészségbiztosítási járulékok. Ez adja az összes jövedelemcsökkentő kedvezmény közel 40 százalékát, és ez a leggyakrabban igénybe vett kedvezménytípus is (71,8 százalék).

Az *ösztönzők* közül jelentős súlyú még a szellemi alkotások kedvezménye, ami az összes kedvezmény 10 százalékát teszi ki, és a jövedelemmel rendelkezők 9 százalékánál fordul elő. A többi *ösztönzőnek* tekintett tétel szerepe mind az *ösztönzők* összegét, mind a hozzájuk jutók arányát tekintve elenyésző. Az adóból való levonásokat szinte teljes mértékben (97,6 százalék) a kompenzációk teszik ki, az *ösztönzők* itt mind arányukban, mind a hozzájuk jutók számát tekintve, marginális szerepet játszanak.

Nézzük meg ezek után azt, hogy a jövedelemcsökkentő kedvezmények között az *ösztönzők* bevételi decilisek szerinti megoszlása mennyiben különbözik a kompenzációknak tekinthetőktől! Azt már láttuk korábban, hogy az adókedvezmények aránya a bevételeken belül a bevételek növekedésével együtt nő. Vajon milyen különbség mutatható ki e téren a jövedelemcsökkentő tételeken belül az *ösztönzők* és a kompenzációk között?

A *ösztönzők* koncentráltabban oszlanak meg a bevallók között, mint a kedvezmények egésze (a Gini-koefficiens értéke az előbbieknél 0,90, az utóbbiaknál 0,66). Az összes *ösztönző* 75 százaléka a felső két decilisbe tartozók számára elérhető, míg a kedvezmények „csak” 58 százaléka jutott ebbe a körbe (6. táblázat).

Az *ösztönzőknek* a felső jövedelmű rétegek kezében való összpontosulása szoros kapcsolatban áll a bevallott bevétel nagysága és a tőkejövedelem mértéke közötti összefüggéssel. A *jövedelemcsökkentő kedvezmények között megjelenő ösztönzők a lakosság azon felső jövedelmi rétegei számára effektívek, amelyek magas bevételüket a munkajövedelem mellett az átlagosnál jóval nagyobb mértékben tőkejövedelmekből szerzik meg. Ezek sze-*

rint az ösztönzők között nagy súlyt képviselő befektetési kedvezmény hatékony eszköze lehet a tőkefelhalmozást elősegíteni kívánó kormányzati politikának.³⁴

A jövedelemcsökkentő tételeken belüli kompenzációk aránya is magasabb a nagyobb jövedelemmel rendelkezők körében. Ez egyszerűen következik abból, hogy a nyugdíj- és egészségbiztosítási járulékok – amelyek a kompenzációk tekintélyes részét, 81 százalékát jelentik – összege a keresetek nagyságával együtt mozog. Ezzel együtt a kompenzációk jóval egyenletesebben oszlanak meg, mint az ösztönzők (lásd a 6. táblázatot). Az adócsökkentő kedvezmények eloszlása jóval egyenletesebb az előzőeknél, bár itt is a magasabb jövedelműek jutnak nagyobb arányban hozzájuk.

6. táblázat

Ösztönzők és kompenzációk megoszlása bevételi decilisenként

Bevételi decilisek	Jövedelemcsökkentő kedvezmények (százalék)		Adócsökkentő kedvezmények (százalék)	
	ösztönzők	kompenzációk	ösztönzők	kompenzációk
1.	0,0	0,5	1,5	0,5
2.	0,3	1,7	8,1	1,1
3.	0,4	2,9	2,4	3,8
4.	0,9	3,7	6,1	8,5
5.	1,8	5,7	13,2	10,8
6.	3,6	8,4	16,7	13,8
7.	6,4	11,7	10,0	14,2
8.	11,6	16,0	13,3	12,6
9.	20,7	21,6	12,5	15,0
10.	54,3	27,8	16,2	19,8

Összefoglalva a fentieket: a kedvezmények egésze esetében kapott megoszlás két hatás eredményeként alakul ki. *Részben a jövedelemcsökkentő kedvezmények között szereplő ösztönzők rendkívüli koncentrátsága, részben pedig a kompenzációk és az adócsökkentő tételek viszonylag egyenletesebb megoszlása hat erre.*

Az eddigiek során három fontosabb adóelkerülési, illetve -csökkentési móddal találkoztunk. Közülük legegységertelműbb az elszámolt költségek használata, mivel ezzel magát az adóalapot csökkentik. Hasonlóan az adóalapot csökkentik a fent tárgyalt ösztönző jellegű adókedvezmények, amelyek esetében szintén láthattuk, hogy a magasabb jövedelműek kezében koncentrálnak. A harmadik ilyen lehetséges adóelkerülési mód a jövedelmek befektetése, hiszen tudjuk, hogy a tőkejövedelmek alacsonyabb adókulccsal adóznak. Megvizsgálható az, hogy ezek között a módozatok között létezik-e valamiféle átváltás, vagy általában egymást kiegészítve használják őket.

Ha megvizsgáljuk a fenti három lehetőség összes bevételen belüli arányának páronkénti korrelációs együtthatóit, akkor igen gyenge (bár ennek ellenére szignifikáns) kapcsolatot találunk. Az előjelek azonban értelmezhetőek, mivel a tőkejövedelem aránya és az ösztönző típusú kedvezmények arány között pozitív a kapcsolat. Ez – mint korábban megjegyeztük – annak tudható be, hogy mindkettő szoros kapcsolatban áll a pénzügyi befektetésekkel. Az elszámolt költségek azonban mindkettő másik adóelkerülési móddal

³⁴ Indokolt a feltételes mód használata, mivel nem tudjuk, hogy a befektetési kedvezményként elszámolt összeg valóban tőkefelhalmozást, vagy – mint az 1994-ben szembetűnően jelentkezett – állampapírok vásárlását jelenti-e. Ebben az évben a megtakarítások struktúráján belüli elmozdulások (a nem pénzügyi értékpapírok részesedésének növekedése) egyértelműen az állampapírok befektetési kedvezményként való adólevonási lehetőségével függött össze. (Lásd *Kopint-Datorg* [1995] 128.o.)

negatív kapcsolatban állnak, ami utalhat arra, hogy itt létezik átváltás a módszerek között.

Azt is megvizsgáltuk, hogy az önbevallást adókon belül mely jövedelmi csoportok alkalmazzák inkább a fenti adóelkerülési módok egyes kombinációit. A 7. táblázatban ezek statisztikái láthatók.

7. táblázat
Adóelkerülési módok és átlagos bevételek

Az adóelkerülés módja	Összes bevétel		Összes adóelkerülés (1)+(2)+(3)		N százalék
	átlag (ezer forint)	szórás (ezer forint)	átlag (ezer forint)	szórás (ezer forint)	
Nincs	231	234	0	–	53,3
Elszámolt költség (1)	579	1127	253	1097	17,9
Ösztönző kedvezmény (2)	632	620	110	158	9,3
Tőkejövedelem (3)	580	735	160	534	2,9
(1) és (2)	915	802	260	431	11,3
(1) és (3)	872	1058	366	788	1,7
(2) és (3)	815	734	279	392	1,7
(1), (2) és (3)	1732	2397	819	1951	1,9
Összesen (önbevallók)	467	781	116	597	100,0

Látható, hogy az önbevallók több mint fele nem használna ki semmilyen adóelkerülési módot sem.³⁵ Ennek a csoportnak a legkisebb az átlagos összes bevétele is. Az adatok arra utalnak, az összes bevétel nagysága határozza meg, hogy egy adott egyén hányféle adóelkerülési módot használ, hiszen az átlagos összes bevételek szignifikánsan különböznek attól függően, hogy egy, kettő vagy három adóelkerülési módot használ az önbevalló. Hasonló összefüggés figyelhető meg akkor, ha azt vizsgáljuk: mekkora volt az az átlagos jövedelem, amellyel sikerült ily módon csökkenteni az adóalapot. Kivételt jelentenek azok, akiknek csak elszámolt költségük volt, ők kategóriából hozzávetőleg ugyanannyival tudták csökkenteni az adóalapjukat, mint akik a háromféle kategóriából kettővel rendelkeztek. Szembetűnő, hogy akik mindhárom adóelkerülési módot használták, a magas átlagos jövedelmük (1,7 millió forint) átlagosan csaknem a felét ki tudták vonni az adófizetési kötelezettség alól. Az átlagos 819 ezer forint abszolút mértékben is jelentős lehet, még akkor is, ha csak az önbevallók 1,9 százalékára vonatkozik.

Az adóterhek megoszlása

Ezek után azt vizsgáljuk, hogy hogyan alakul az egyes adósávokba tartozók adóterhelése, ha a befizetett adót az összes bevallott bevételhez és az összevont jövedelem és tőkejövendelmek összegéhez – a továbbiakban ezt összes adóalapnak hívjuk – viszonyítjuk, és hogyan alakul mindez a lakosság bevételi decilisei szerint.

³⁵ Azért nem használtuk itt az adófizetők összes bevétel szerinti deciliseit, mert csak az önbevallókra rendelkezünk az ösztönző adókedvezmények mértékével, és így az elemzés ezen részét rájuk korlátoztuk. Ugyanezen okok miatt nem végeztünk becsléseket a teljes populációra, hiszen a munkáltató által készített bevallások esetében nem állapítható meg az ösztönző kedvezmények nagysága.

Először nézzük meg, hogy a bevallók között mekkora volt az összes adófizetés, illetve mekkora volt az összbevétel, illetve az összes adóalap (összevont adóalap + tőkejövédelmek) arányában számolt átlagos adókulcs 1994-ben! Eredményül azt kapjuk, hogy *a befizetett adó az összes bevételnek átlagosan 16,4 százalékát teszi ki a bevallók összességénél*. Ha az összevont adóalap és a tőkejövédelmek összegére (összes adóalap) vetítjük az adófizetést, akkor *20,6 százalékos átlagos adókulcsot* kapunk.³⁶ Amint azt várni lehetett, jelentős különbségek mutathatók ki adósávok szerint (lásd a *4. ábrát*). Láthatjuk, hogy az összevont adóalappal nem rendelkezők közül is fizetnek adót, ami a tőkejövédelmek utáni adónak tudható be. Sőt, az átlagos adóhányad esetükben meghaladja azokét, akiknek összevont adóalapja nagyobb, mint nulla, és legfeljebb 220 ezer forint. Ennek magyarázata az, hogy az ide tartozó tőkejövédelmek adókulcsa 10 százalékos vagy 20 százalékos a tőkejövédelem típusától függően, míg az alsó adósávokban lévők nagymértékben tudják csökkenteni adóalapjukat, illetve adójukat.

Természetesen az alacsonyabb összevont adóalaphoz tartozó adósávokban többségben vannak azok, akiknek nem kell adót fizetniük, de emellett a *legmagasabb adósávokban is található adót nem fizetőket* (0,5 százalékuk, miközben az egész populáció 19,6 százaléka nem fizet adót). Ez úgy lehetséges, hogy a kedvezmények összege esetükben eléri az adóalapot, illetve az adó teljes összegét, miközben nem rendelkeznek tőkejövédellel sem, és így – az adórendszerben biztosított lehetőségek révén – gyakorlatilag teljesen ki tudják vonni jövedelmeiket az adó alól. Némileg magasabb arányokat kapunk, ha nem számoljuk a tőkejövédelmeket és a rájuk jutó adót. A bevallók összességében ekkor 19,9 százalékra tehető az adót nem fizetők aránya. A legfelső adósávban ez az arány nem változik, a 110–550 ezer forint közötti adóalap esetén pedig 0,1–0,6 százalékponttal lesz magasabb.

Az összes fizetett adó több mint 50 százalékát a legfelső adósávba tartozók fizetik meg, miközben az összes bevétel és az összes adóalap 33 százaléka keletkezik itt. A 150 ezer forint alatti adóalappal rendelkezők aránya mind bevételeken, mind az összevont adóalapon belül nem éri el a 10 százalékot, az adón belül pedig az 1 százalékot. Mindez aláhúzza annak a megfigyelésnek az érvényességét, amely szerint az szja-rendszer bevezetése óta az adórendszerben *bekövetkező változások nem, illetve nem a mértékének megfelelően vették figyelembe az infláció hatását*.³⁷ Ebből adódóan 1990–1994 között egyre többen kerültek a legfelső adósávba anélkül, hogy reáljövedelmük számottevően emelkedett volna, illetve a reáljövedelem azonos szintje esetében az átlagos adóhányad jelentősen nőtt 1988 és 1994 között.

Az alsó két adósáv és a hozzájuk tartozó két adókulcs az összes adóbevétel szempontjából teljesen marginális tételt – az adó 0,1 százalékát – szabályozza. Igaz, ugyan, hogy a bevallók 27 százaléka tartozik e sávokba, de az itt képződő adó mértéke oly kicsi, hogy egy adósáv és egy – a korábbi legalacsonyabb adókulcsnál (20 százalék) nem magasabb – adókulcs esetén sem lenne várható az adóbevételek nagyobb mint 0,06 százalékos csökkenése.³⁸

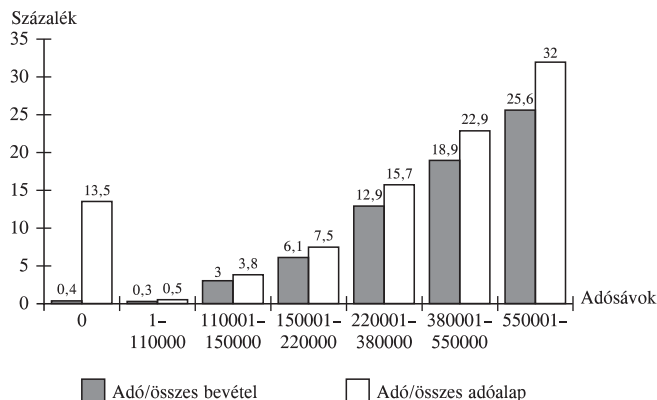
³⁶ Ezek az arányok a legmagasabb bevallott jövedelműeket tartalmazó mintánál 28,8 százalék és 35 százalék.

³⁷ Lásd *Kézdi* [1996]. Ezzel megegyező eredményre jut *Semjén* [1995] is. Számításai szerint az átlagos adóráta – 1988-as árakon számolva – az 50 000 forintos reáljövedelem esetében az 1988-as 1 százalékról 1994-re 8,9 százalékra, a 100 000 forintos jövedelem esetében 12,4 százalékról 21,1 százalékra, 300 000 forintos jövedelemnél pedig 31,9 százalékról 35,6 százalékra nőtt.

³⁸ Hozzá kell ehhez tenni, hogy az itt kapott adónak csak egy része kapcsolódik az összevont jövedelemhez, a másik része a tőkejövédelmekhez. Ez utóbbiból származó adó mértékét az adósávok összevonása és a hozzájuk tartozó marginális adókulcs csökkentése nem érintené. Ebből adódóan a 0,06 százalékos bevételkiesséssel – ami minden mást változatlanak véve, az 1994-es adóbevételekkel számolva 169 millió forintot tesz ki – biztosan túlbecsüljük annak tényleges mértékét.

4. ábra

Adóhányadok alakulása adósávok szerint

8. táblázat

Összes bevétel, összes adóalap és adó megoszlása a bevételi decilisek között

Decilisek	Összes bevétel megoszlása (százalék)	Összes adóalap megoszlása (százalék)	Adó megoszlása (százalék)
1.	1,24	1,45	0,00
2.	2,86	3,32	0,16
3.	4,02	4,59	0,97
4.	5,21	5,86	2,09
5.	6,47	7,16	3,76
6.	7,84	8,60	5,98
7.	9,45	10,29	8,72
8.	11,63	12,42	12,51
9.	15,43	16,00	19,27
10.	35,85	30,31	46,53
Teljes minta	100,00	100,00	100,00

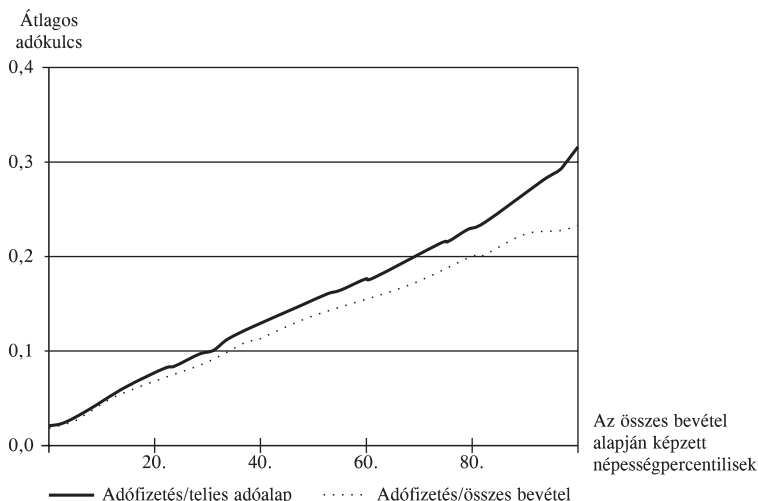
Amellett, hogy a marginális adókulcsok mértéke az adórendszer jelentős progresszivitását sejtetik, érdemes megvizsgálni, hogy az egyes jövedelmi decilisek ténylegesen milyen átlagos adórata arányában fizetnek adót. Ehhez decilisenként kiszámoltuk, hogy a ténylegesen befizetett adó hogyan viszonyul az összes bevallott bevételhez, illetve az összes adóalaphoz (összevont jövedelmek + tőkejövedelmek).

A 4. ábrán láthatjuk, hogy a kétféle adóhányad közötti különbség adósávonként nő ugyan, de a legfelső sávban sem haladja meg a 6,4 százalékot. A két ráta progresszivitása is hasonló. Ennek oka az, hogy – mint korábban láttuk – a tőkejövedelmek és az elszámolt költségek az adósávok szerinti bontásban nem feltétlenül a felső sávban lépnek fel.

Ezek után lássuk, hogy az adófizetés, illetve az összevont adóalap mennyire koncentráldódik bevételi decilisek szerint! Eredményül azt kapjuk, hogy az adófizetés koncentráltabb, mint az összes bevétel vagy az összevont adóalap (8. táblázat). Ebből adódik, hogy felső decilisekben magasabb az átlagos adóhányad, mint az alacsony bevétellel, illetve

5. ábra

Adóhányadok bevételi percentilisek szerint

adóalappal bíró bevallók között. Ennek pontos meghatározásához kiszámoltuk, hogy hogyan változik az adóarány a jövedelem növekedésével (lásd a *Függelék F6. táblázatát*). Az eredmények az előbbi sejtést erősítik meg. Mind a két adóhányad növekvő tendenciát mutat a jövedelem emelkedésével (lásd az 5. ábrát).

Az 5. ábrán látható két mutató közötti különbség okát egyrészt abban kell keresni, hogy a tőkejövedelmek és az elszámolt költségek nagyon erősen koncentrálnak a magasabb jövedelműek kezében. Ezekről a jövedelemtípusokról pedig tudjuk, hogy nem, vagy az összevont jövedelmeknél kevesebbet (tőkejövedelem) kell utánuk adózni. Másrészt az kedvezmények bevételeken belüli aránya csak a kilencedik decilisig nő, a legfelső decilisnél már csökken. Ez a hatás erősebben mutatkozik az összes adóalaphoz vetített adó arányánál, mint az elszámolt költségek és tőkejövedelmek összegének hatását is mutató másik hányadosnál.

Az 5. ábrából az is egyértelműen látszik, hogy bár nem az összevont adóalaphoz tartozó progresszív kulcsok mértékének megfelelően, de a személyi jövedelemadózásban érvényesül a progresszivitás. Ennek mértéke csökken ugyan a felső decilisnél, de az összes bevétel esetében (ha a tőkejövedelem mellett az elszámolt költségeket is figyelembe vesszük) is érvényes marad.

F1. táblázat

Az adóbevallók bevételi deciliseinek részesedése a különböző bevételtípusokból

Bevételi decilisek	Összes bevétel	Összevont jövedelem	Tőke-jövedelem	Elszámolt költségek	Transzfer	Munka-jövedelem	Keresetek	Önálló jövedelem	Vállalkozói jövedelem
1.	1,2	1,4	0,2	0,1	2,5	1,1	0,8	1,0	7,9
2.	2,9	3,2	0,1	0,2	7,4	2,5	2,3	1,5	8,8
3.	4,0	4,5	0,4	0,5	11,9	3,6	3,6	2,4	6,1
4.	5,2	5,8	0,8	0,8	13,4	5,1	5,2	2,8	5,2
5.	6,5	7,1	1,4	1,3	11,0	6,8	7,1	3,3	4,7
6.	7,8	8,6	1,9	1,5	10,9	8,6	9,0	4,4	4,4
7.	9,4	10,3	2,8	2,2	11,1	10,5	11,0	5,1	4,5
8.	11,6	12,6	3,8	3,9	9,8	13,1	13,6	7,4	7,2
9.	15,4	16,4	8,1	7,2	10,4	17,2	17,7	12,8	9,3
10.	35,9	30,2	80,6	82,3	11,6	31,7	29,7	59,3	41,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gini-együttható	0,49	0,45	0,84	0,85	0,36	0,49	0,44	0,70	0,66

F2. táblázat
Egyes jövedelemtípusok aránya az összes bevallott bevételen belül (százalék)*

Decilisek	Összevont jövedelem (1)	Elszámolt költségek (2)	Tőke- jövedelem (3)	Munka- jövedelem (4)	Keresetek (5)	Önálló jövedelem (6)	Vállalkozói jövedelem (7)	Transzferek (8)	Egyéb jövedelem (9)
1.	98,84	0,81	0,35	68,95	46,37	3,29	19,16	9,49	20,39
2.	99,09	0,82	0,09	69,34	58,06	2,05	9,22	13,14	16,60
3.	98,65	1,14	0,22	73,22	66,18	2,40	4,58	14,98	10,43
4.	98,34	1,30	0,35	78,75	73,58	2,16	3,01	13,67	5,92
5.	97,85	1,67	0,48	85,36	81,11	2,03	2,19	8,79	3,68
6.	97,76	1,69	0,55	88,49	84,54	2,26	1,68	7,23	2,01
7.	97,34	1,99	0,68	89,70	86,12	2,15	1,42	6,01	1,52
8.	96,38	2,86	0,76	90,68	86,23	2,56	1,86	4,40	1,25
9.	94,77	4,03	1,20	89,79	84,60	3,33	1,82	3,40	1,49
10.	75,05	19,79	5,16	71,35	61,13	6,62	3,52	1,57	1,55

* A táblázatban egyes jövedelemtípusok arányainak összege nagyobb mint 100 százalék, mivel az egyes tételek – komponenseik révén – többször is szerepelnek benne. Például a (4)–(9) tételben felsoroltak szerepelnek az (1)-es tételben is. (1)+(2)+(3) adja ki az összes bevallott bevételt.

F3. táblázat

Az összes bevallott bevétel alakulása jövedelmi kombinációk szerint

Jövedelemkombinációk	Átlag (ezer forint)	Szórás (ezer forint)	Összes bevétel megoszlása (százalék)	Adóbevallók megoszlása (százalék)
Nem besorolt	316,2	433,0	1,9	2,3
Munkajövedelem önmagában (1)	330,7	296,9	43,1	51,7
Transzferek önmagában (2)	115,1	134,9	0,4	1,4
Egyéb jövedelem önmagában (3)	89,8	58,3	0,5	2,3
Tőkejövedelem önmagában (4)	125,6	160,3	0,0	0,1
Költségként elszámolt bevételek önmagában (5)	1290,6	4428,7	0,7	0,2
(1)+(4), esetleg (3)	553,8	584,9	5,3	3,8
(1)+(5), esetleg (3)	692,3	801,0	24,0	13,8
(1)+(4)+(5), esetleg (3)	1386,6	1985,6	5,4	1,6
(1)+(3)	288,9	285,2	8,3	11,5
(1)+(2), esetleg (3)	286,2	271,3	5,3	7,4
(1)+(2)+(5), esetleg (3)	456,0	767,4	4,0	3,4
(1)+(2)+(4), esetleg (3)	517,3	628,9	0,4	0,3
(1)+(2)+(4)+(5), esetleg (3)	896,5	1446,5	0,6	0,3

F4. táblázat

Adókedvezmények statisztikai bevételi decilisek szerint

Decilisek	Adókedvezmények			Adókedvez- mények/ összes bevétel (százalék)	Adókedvez- mények/ adókötelezettség (százalék)
	átlaga (ezer forint)	szórása (ezer forint)	megoszlása (százalék)		
1.	0,5	2,3	0,2	1,00	81,34
2.	2,5	4,9	1,1	2,17	64,62
3.	5,0	5,0	2,2	3,07	41,20
4.	8,2	5,8	3,7	3,99	37,87
5.	12,6	7,7	5,6	4,90	34,18
6.	16,6	9,9	7,4	5,34	30,25
7.	20,5	12,6	9,2	5,46	26,87
8.	27,3	16,0	12,2	5,92	25,70
9.	40,0	25,5	17,9	6,50	24,87
10.	90,0	102,0	40,3	6,92	25,46
Összesen	22,4	42,6	100,00	4,53	33,69

F5. táblázat

Jövedelem- és adócsökkentő kedvezmények megoszlása az önbevallók között*

A kedvezmény típusa	Átlaga (ezer forint)	Összege (millió forint)	Részese- dése (százalék)	Hozzájutók aránya (százalék)
<i>Jövedelemcsökkentő kedvezmények</i>				
(1) Befektetési kedvezmény	184,1	50 651,6	40,1	12,8
(2) Szellemi alkotások kedvezménye	67,4	13 146,1	10,4	9,1
(3) Belföldi alapítványba való befizetés	23,6	2 029,6	1,6	4,0
(4) Mezőgazdasági kistermelői kedvezmény	55,7	251,6	0,2	0,2
(5) Munkavállalói nyugdíjalapba befizetés	17,7	269,7	0,2	0,7
(6) Lakáscélú hiteltörlesztés	29,9,	415,3	0,3	0,6
(7) Ösztönzők (1+2+3+4+5+6)	135,0	66 764,0	52,8	22,6
(8) Súlyos fogyatékoság miatti levonás	34,6	1 714,2	1,4	2,3
(9) Munkavállalói érdekképviselési tagdíj	3,1	1 279,7	1,0	19,0
(10) Munkavállalói járulék	5,8	7 671,2	6,1	61,4
(11) Nyugdíj és egészségbiztosítási járulék	31,5	48 501,4	38,4	71,8
(12) Helyi adókra kifizetett összeg	2,8	514,5	0,4	8,7
(13) Kompenzációk (8)+(9)+(10)+(11)+(12)	36,7	59 681,0	47,2	76,0
(14) Összes jövedelemcsökkentő kedvezmény (7)+(13)	75,7	126 445,0	100,0	78,1
<i>Adócsökkentő kedvezmények</i>				
(1) Lakáscélú megtakarítás	5,3	188,8	1,5	1,7
(2) Üzleti hitel megfizetett kamatának 25 százaléka	27,4	99,8	0,8	0,2
(3) Ösztönzők (1)+(2)	7,3	288,6	2,3	1,8
(4) Gyes, nyugdíj, ösztöndíj, külföldi jövedelem adókedvezménye	25,7	7 926,1	64,6	14,4
(5) Munkáltató által 1990–1991-ben fizetett biztosítási díj	4,3	179,4	1,5	0,2
(6) Gyermekek kedvezmény	7,9	4 026,7	32,8	23,8
(7) Gazdasági kamarai díj	2,5	10,1	0,1	0,2
(8) Társasági adó alól átjelentkezett adókedvezménye	1,1	0,1	0,0	0,0
(9) Kompenzációk (4)+(5)+(6)+(7)+(8)	14,7	11 981,0	97,6	38,0
(10) Összes adócsökkentő kedvezmény (3)+(9)	14,6	12 269,6	100,0	39,2

* A mintában a jövedelemmel rendelkezők száma 18 975 volt. A mintát a teljes populációra súlyoztuk, így eredményeink 2188 ezer önbevallóra vonatkozóan adnak becslést.

F6. táblázat
Adóhányadok bevételi decilisenként

Bevételi decilisek	Adó/összes bevétel (százalék) (1)	Adó/összes adóalap* (százalék) (2)	Különbség (2)-(1)
1.	0,1	0,1	0,0
2.	0,9	1,0	0,1
3.	4,0	4,4	0,4
4.	6,6	7,4	0,8
5.	9,6	10,8	1,2
6.	12,5	14,3	1,8
7.	15,2	17,4	2,2
8.	17,7	20,8	3,1
9.	20,5	24,8	4,3
10.	21,3	31,7	10,4

*Összes adóalap= összevont adóalap + tőkejövedelmek.

Hivatkozások

- ANDORKA RUDOLF–HARCSA ISTVÁN [1990]: A lakosság jövedelme. Megjelent: *Andorka Rudolf–Kolosi Tamás–Vukovich György* (szerk.): Társadalmi riport – 1990. Tárki, 97–117. o.
- BEDEKOVICS ISTVÁN–KOLOSI TAMÁS–SZÍVÓS PÉTER [1994]: Jövedelmi helyzet a 90-es évek első felében. Megjelent: *Andorka Rudolf–Kolosi Tamás–Vukovich György* (szerk.): Társadalmi riport – 1994. Tárki, 34–60. o.
- BÓC IME–KLAUBER MÁTYÁS–TÓTH ISTVÁN JÁNOS [1996]: A fekete gazdaság egyes szegmenseinek számszerű becslése. Kopint–Datorg, kézirat.
- FÖRSTER, MICHAEL–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY [1993]: A háztartások jövedelmi szerkezete és a szociális újraelosztás. Megjelent: *Sik Endre–Tóth István György* (szerk.): Egy év után...Jelentés a Magyar Háztartás Panel II. hullámának eredményeiről. 83–96. o.
- JUHÁSZ ISTVÁN (szerk.) [1991]: A magánszemélyek jövedelemadózása 1988–1990. Pénzügyminisztérium, kézirat.
- KÉZDI GÁBOR [1996]: A személyi jövedelemadó Magyarországon 1989–1994. Pénzügyi Szemle, megjelenés alatt.
- KOLOSI TAMÁS–SIK ENDRE [1992]: Munkaerőpiac és jövedelmek (Első gyorslemez a Magyar Háztartás Panel adatai alapján). Megjelent: *Andorka Rudolf–Kolosi Tamás–Vukovich György* (szerk.): Társadalmi riport – 1992. Tárki, 508–529. o.
- KOLOSI TAMÁS–BEDEKOVICS ISTVÁN–SZÍVÓS PÉTER [1994]: Munkaerőpiac és jövedelmek. Megjelent: *Tóth István György* (szerk.): Társadalmi átalakulás 1992–1994. Jelentés a Magyar Háztartás Panel III. hullámának eredményeiről. Magyar Háztartás Panel Műhelytanulmányok 5.BKE–Tárki–KSH.
- KOLOSI TAMÁS–SZÍVÓS PÉTER–BEDEKOVICS ISTVÁN–TÓTH ISTVÁN JÁNOS [1996]: Munkaerőpiac és jövedelmek. Megjelent: *Sik Endre–Tóth István György* (szerk.): Társadalmi páternosztter 1992–1995. Jelentés a Magyar Háztartás Panel 4. hullámának eredményeiről. Magyar Háztartás Panel Műhelytanulmányok 7. BKE–Tárki–KSH.
- KOPINT–DATORG [1995]: Konjunktúrajelentés 1995/1.
- KSH [1994]: Magyar Statisztikai Évkönyv – 1993.
- KSH [1995]: A bruttó hazai termék 1994-ben.
- NAGY ILDIKÓ–SZÉP PÉTER [1996]: Megtakarítások és jövedelmek. Megjelent: *Tárki: A lakosság megtakarítói magatartásának vizsgálata a Magyar Háztartás Panel adatbázisának felhasználásával.* 53–83. o.

- POND, CH. [1993]: Adókiadások és költségvetési gondoskodás. Megjelent: *Semjén András* (szerk.): Adózás, adórendszerek, adóreformok. MTA Szociológiai Intézet, 176–191. o.
- SEMJÉN ANDRÁS [1995]: Tax policies in Hungary. Megjelent: *McLure, Ch. E., Jr.–Semjén András–Bacsko, T.–Fischer, J.–Venys, L.*: Tax Policy in Central Europe. International Center for Economic Growth. 20–87 o.
- SEMJÉN ANDRÁS–TÓTH ISTVÁN JÁNOS [1995]: Kis és közepes vállalkozók adózással kapcsolatos magatartása, kézirat.
- SCHUMPETER, J. A. [1980]: A gazdasági fejlődés elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY [1994]: A háztartások jövedelmi szerkezete és kiadásai. Megjelent: *Tóth István György* (szerk.): Társadalmi átalakulás 1992–1994. Jelentés a Magyar Háztartás Panel III. hullámának eredményeiről. Magyar Háztartás Panel Műhelytanulmányok 5. BKE–Tárki–KSH. 41–55. o.
- TÓTH ISTVÁN JÁNOS [1995a]: A felső tízezer jövedelemszerkezete és adóteher-megoszlása 1994-ben. Tárki, kézirat.
- TÓTH ISTVÁN JÁNOS [1995b]: Jövedelemszerkezet, adótehermegoszlás és az adóbevételek alakulásának tényezői. Zárótanulmány. Tárki, kézirat.
- TÓTH ISTVÁN JÁNOS [1996]: Megtakarítások és fogyasztás 1994–1995. Megjelent: *Tárki*: A lakosság megtakarítói magatartásának vizsgálata a Magyar Háztartás Panel adatbázisának felhasználásával. 84–112. o.